

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVEND^ǀA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI L^ǀA VHUVHILI (P2)

LARA 2018

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ǀlǀ lǀ na masiatari a 20.

PFESESANI

1. Vhalani siatari heli nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni SONGO lingedza u vhalala bammbiri lothe. Tolani Thebulu ya Zwi re Ngomu kha siatari li tevhelaho ni swaye nomboro dzo disendekaho kha bugu dze na guda riwaha uno. Vhalani mbudziso idzo ni koneha u nanga dzine na tama u fhindula.

3. Bammbiri heli lo vhumbwa nga KHETHEKANYO NNA:

KHETHEKANYO YA A: Nganea (35)

KHETHEKANYO YA B: Dirama (35)

KHETHEKANYO YA C: Nganeapfufhi (35)

KHETHEKANYO YA D: Vhurendi (35)

4. Fhindulani MBUDZISO MBILI dzo fhelela u bva kha khethekanyo MBILI DZINWE na DZINWE.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

Fhindulani mbudziso MBILI kha nganea ye na guda.

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.

5. Thomani KHETHEKANYO INWE na INWE kha siatari LISWA.
6. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.
7. Tevhedzani ndaela dzo riwalwaho mathomoni a KHETHEKANYO INWE na INWE nga vhuronwane.
8. Nomborani phindulo dzanu kokotolo sa zwe mbudziso dza nomboriswa zwone kha bammbiri la mbudziso.
9. Ndangatshifhinga yo anganyiwaho: Shumisani minetse i re henefha kha 60 kha KHETHEKANYO INWE na INWE.
10. Riwalani nga vhudele nahone zwi no rhonala.

ZWI RE NGOMU

Siātari ili li do thusa vhalingiwa kha u nanga mbudziso dzine vha toḁou dzi fhindula vha songo vhuya vha vhala bammbiri lothe.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.		
NOMBORO YA MBUDZISO	MARAGA	SIATARI
1. <i>U tshila ndi u vhona</i>	17	5
2. <i>U tshila ndi u vhona</i>	18	6
3. <i>Ho-dina one</i>	18	8
4. <i>Ho-dina one</i>	17	9
KHETHEKANYO YA B: DIRAMA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.		
5. <i>Findinkodo</i>	18	11
6. <i>Findinkodo</i>	17	13
KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.		
7. 'Ni khou pfuka mulayo'	18	15
8. 'Lwone a lwo ngo vha ita zwituku'	17	16
KHETHEKANYO YA D: VHURENDI		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.		
9. 'Mundende wa vhana'	18	18
10. 'No mmbona'	17	19

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Itani luswayo kha khethekanyo dze na fhindula dzone.

KHETHEKANYO	MBUDZISO	MBUDZISO DZI TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO ✓
A: Nganea	1–4	2	
B: Dirama	5–6	2	
C: Nganeapfufhi	7–8	2	
D: Vhurendi	9–10	2	
PFESESANI: Ivhani na vhuṭanzi uri no fhindula mbudziso u bva kha khethekanyo MBILI fhedzi.			

KHETHEKANYO YA A: NGANEA**MBUDZISO 1: U TSHILA NDI U VHONA – RN Madadzhe**

Fhindulani mbudzo DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudzo dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu ḍo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudzo.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

Mashudu a sa athu na u dzula fhasi, Mpho a mbo ḍi vha o ḷi litshedza vili kha luṭaha. Mashudu a tshi vhona zwauri zwo vhifha, a mbo ḍi lifhedza-vho. Ya mbo ḍi vha yo ṭangana. Mudededzi Vho Gole vha vha vha tshi ri ndo mela, vho pfa nga nzhowenzhowe na u vhona vhana vho kuvhangana vha mbo ḍi ri ndi tou ya.

'Idani mmbudza zwauri ni khou lwela mini?'

5

'Mashudu o tou nndevhela.'

'U khou zwifha Mpho, nṅe ndo tou ri ha koni mbalo,ene a mbo ḍi nthwa.'

'Ndi khou zwi vhona zwauri ni khou tamba nga nṅe, ntevheleni.'

Vhana nga ngeno vha thoma u pembela. Vha a zwi ḍivha zwa fhanu Maweḷe.

Vhana vha levhelana, vha mbo ḍi fhiwa 'magilafu' vha ḷwa vha tshi khou vhone nga vhoṭhe.

Nga tshivhumbeo, Mashudu o vha e muhulwane ngeno Mpho o sekana sa luṭanga. Vhathu vho vha vha tshi tou ri Mashudu u ḍo ri u posa vili ḷawe, ḷa ri u fara Mpho, a mbo ḍi ri fhasi gwalagwada! Mashudu a thoma nga u rwa vhukuma.

Mpho a mangala mavili a tshi khou mu rwa ningo, maṭo, tshikuma na nḍevhe nga khathihi. Vhana nga ngeno vho vha vha tshi khou fhufha-fhufha. Mpho a tshi vhona zwauri zwino zwo vhifha, a mbo ḍi tou ḍiṅala. A dzi listhedza dza muṭhavhela. Dza na dzi songo na, dza mu rwa dzi songo mu rwa Mashudu wa vhathu.

15

- 1.1 Bulani fhethuvhupo hune aya mafhungo a khou bvelela hone. (1)
- 1.2 Mafhungo a re afho nṭha a bvukulula zwifhio vhukati ha Mpho na Mashudu? (2)
- 1.3 U vhidzwa nga ludzula wa hana, wa vhidzwa nga mutshinyalo wa tenda zwi amba mini no sedza zwo iteaho vhutshiloni ha Mpho? Tikedzani likumedzwa ḷi no ḷi livhisa kha nganea iyi. (2)
- 1.4 Muaneḷa muluṭanyi u luṭanya muaneḷa dendeḷe na mupikisi. Muaneḷa muluṭanyi buguni iyi ndi nnyi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 1.5 Sumbedzani zwo bvelelaho buguni iyi zwo vhangwaho nga mulanga wa masheleni vhukati ha Mpho na Mashudu. (2)
- 1.6 Ndi masiandaitwa afhio o bvelelaho kha Mpho nga mulandu wa u sa ṭhangela mushumo wawe? (2)

- 1.7 Ndi zwifhio zwo bvelelaho musu Mpho na Maria vha tshi tangana mathomoni a bugu. (2)
- 1.8 Muhumbulo muhulwane wa nganea iyi ndi ufhio? (2)
- 1.9 Vhudipfi hanu ndi vhufhio no disendeka nga vhudifari ha Mpho wa dokotela? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- [17]

NA

MBUDZISO 2: U TSHILA NDI U VHONA – RN Madadzhe

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

Vho Ravhutsi vho ri u fhedza u amba nga u ralo, vhatu vha humbelwa uri vha vhe vho bvela nda vhunga tshifhinga tsha u awela tsho swika. Khathulo yone, ha pfi i do vha hone musu khothe i tshi dzula nga murahu ha tshifhinga itshi tsha u awela.

Musi khothe yo no dzula nga murahu ha tshifhinga tsha u awela, muhatuli o do 5
hatula nga ndila i tevhelaho: 'Ndi tshi sedza zwe vhutanzi ha tshimbilisa zwone,
na u sedza hafhu uri muvhuso wo kundwa nga u sumbedza hu si na u kanakana
zwaure muhwelelwa ndi ene o vhaulayaho Mashudu, ndi vhona e si na mulandu na
muthihi. Kha a vhofohololwe zwino. Ndaa.'

Muhatuli o ri u ralo, a mbo di tuwa. Nga afha khothe, ha pfala phosho khulwane 10
nga maanda ya vhatu. Vhanwe vha tshi ri muhatuli o fha khathulo yoneyone.
Mpho na Phophi vha vhone vha farana vha tshi bva khothe. Dakalo khavho lo
vha li tshi tou vha lihulu. A si vha vha khou pfuka bada vha tshi kha di ita zwa u
vhandana vhandana nga dakalo. Nga thungo ya vhu kovhela, ha vha hu tshi khou da
goloi i tshi khou gidima nga maanda, yo livha vhubvavha. Mpho a tshi ri malo! 15
goloi ngei a vha o i vhone murahu, tshe a ita, ho vha u sukumedza Phophi
murahu uri a si thuliwe.

- 2.1 Mushumo wa Vho Ravhutsi ndi ufhio? (1)
- 2.2 Khathulo i no khou ambwa nga hayo ndi ya mini? (1)
- 2.3 Muñwali o kona u bveledza thasululo ya nganea? Khwathisedzani nga zwo bvelelaho buguni. (2)

- 2.4 Phophi o olwa sa muanewa wa mvumbo kha nganea iyi? (2)
- 2.5 Talutshedzani tshivhangi tsha dakalo vhukati ha Mpho na Phophi. (2)
- 2.6 Khudano yo vhaho hone vhukati ha Mpho na Mashudu buguni iyi yo vhangwa ngani? (2)
- 2.7 Lufuno lwa tshelede ndi mudzi wa tshivhi. Tikedzani likumedzwa ili no livhanya na zwo bvelelaho buguni iyi. (2)
- 2.8 Mulayo ndi wone ambadzifhele kha rothe. Tikedzani vhungoho ha fhungo ili no zwi livhanya na Mpho. (2)
- 2.9 Zwo bvelelaho kha Mpho zwi thusa hani kutshilele kwawe kha lushaka? (2)
- 2.10 Arali no vha ni mushumisani wa Mpho no vha ni tshi nga mueletshedza kha zwifhio siani la mushumo wawe? (2)
- [18]

MBUDZISO 3: HO-DINA ONE – Sharon Mbedzi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu ḑo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

Minwaha ya ḑi salana murahu Ngeletshedzo e madakaloni o yaho nga u fhambana. Na ifa na lone la vha li tshi khou fhambana nae nga zwiṱuku nga zwiṱuku. Kha othe mabindu e mukalaha vha a sia vhuvhili hao, zwithu zwa thoma u thenga-thenga nga zwiṱuku. Naho mukegulu vho kaidza na u sundela kule na mabindu, Ngeletshedzo o vha a tshi vho tou ita zwithu nga swili. Tshelede ye vha 5
vha vha tshi i shuma vha khakha vha mu ruma uri a ye a i vhulunge, yo vha i tshi mbo ḑi iswa madikitani. Vhukuma muṱhannga a shanduka dzuvha line vhuthwethwe ha sa tambele kule naḓo. Dza nga vha dzi notshi dzi dzula dzo li momela. Izwi zwa ita uri Ngeletshedzo a shanduke khosi i si na shango.

'Ngeli we, tshila tshifhinga tsha uri ndi yo u dalela vhabebi vhanga tsho swika. 10
Ni a divha ndi ḑo ni tuvha nṅe.' Veronica u khou ralo o edela kha khana ya Ngeletshedzo a tshi khou endela u mu vhandṱa tshada.

'U a divha Vero ndi ḑo sala ndo tou tuṱu sa tshiivha maḑuvha othe ane a ḑo vha e siho. Hu ḑi tou vha uri o vhidzwa nga vhabebi vhawe, arali hu si hezwo ndo vha 15
ndi sa ḑo pfesesa.'

'Na nṅe ndi khou tou kombetshedzea nga uri ho amba khotsi anga, arali e muṅwe muthu o vha a tshi ḑo tou mmbala kha mabammbiri ndi tshi khou diphina na Ngeli wanga.'

- 3.1 Bulani dzina lithihi fhedzi la ṱama ya Ngeletshedzo. (1)
- 3.2 Muaneva dende ndi ene ane zwiwo zwothe zwa mona nae.
Muaneva dende ndi nnyi kha nganea iyi? (1)
- 3.3 Mafhungo a re afho nṱha a sumbedza tshipida tshifhio tsha puloto.
Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 3.4 Sumbedzani zwiito zwa Ngeletshedzo zwi no mu ṱana sa muthu a sa ṱhonifhi. (2)
- 3.5 Ndi ngoho u hulisa vhabebi zwi a ḑisa zwivhuya vhutshiloni. Tendani kana ni hanedze ni dovhe ni tikedze phindulo yaṅu nga zwi re buguni. (2)
- 3.6 Muhumbulo muhulwane wa nganea iyi ndi ufhio? (2)
- 3.7 Sumbedzani uri ndi mini tsho dinaho kha nganea iyi malugana na mabindu a khotsi a Ngeletshedzo? (2)

Vhune ha khandiso ho vhaledzwa

Iyani kha siatari li tevhelaho

- 3.8 Khudano yo vhaho hone vhukati ha Ngeletshedzo na mme awe yo vhangwa nga mini? (2)
- 3.9 U sa pfa hu tunya mavhudzi ndi thero ya nganea iyi. Inwi khwathisani vhungoho ha fhungo ilo nga zwo bvelelaho buguni iyi. (2)
- 3.10 Vhudipfi hanu ndi vhufhio no sedza zwo bvelelaho kha Ngeletshedzo magumoni a nganea iyi? (2)
- [18]

NA

MBUDZISO 4: *HO-DINA ONE* – Sharon Mbedzi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

'Ni a zwi divha uri a thi tsha ni fulufhela musidzana. Ni nowa ya mugoba. Zwavhudivhudi inwi mpheni tshelede yanga ri fhambane **hu songo shuluwa malofha!**' Fhungo la u shuluwa ha malofha lo ri u bva mulomoni wa Ngeletshedzo la tshenusa Veronica. E maga mavhili, mararu a tshi tsetsela murahu. Ngeletshedzo na ene e maga mavhili, mararu a tshi khou sendela khae. 5

'Nne ndo vha ndi songo da ni tshi diselwa goloi; na zwauri o i disaho ndi nnyi a thi zwi divhi. Ndo guma ndi tshi khou ni founela nga murahu ha u i sedza uri a i na zwine ya solisea ngazwo na. Nda vha nea zwidodombedzwa zwa u da fhananda mbo di tuwa. Ndi ngazwo ndi songo tenda u saina na bammhiri na nthihi.'

'A thi na vhuṭanzi; zwino tshelede yanga ndi do i wana nga ndila-de?' U khou ralo 10 Ngeletshedzo a tshi vho vhea liga murahu ha liṭwe.

'Nne ndi khou humela hangei vhurwa namusi, ndi do ni founela uri ni de hu dzudzanywe mafhungo. Ya nga vha i tshelede ni khou tea uri ni i wane murahu.'

'Zwine nda khou toda ndi zwenezwo. Na ligoloi lavho a thi tsheena mushumo nalo. Vho ita u vha magalatshane vhukuma vhathu vhanu.' U khou ralo 15 Ngeletshedzo a tshi khou ita na u dzungudza thoho yawe.

- 4.1 Bulani fhethu hune mafhungo a re afho ntha a khou bvelela hone. (1)
- 4.2 Muane wa dende ndi ene ane zwiwo zwothe zwa mona nae. Muane wa dende ndi nnyi kha nganea iyi? (1)
- 4.3 Kha mafhungo a re afho ntha hu na khudano ya nga nda, inwi sumbedzani tsho vhangaho khudano iyo. (2)

- 4.4 Ndi mini tsho itaho uri Veronica a ye ha Ngeletshedzo? (2)
- 4.5 Mafhungo a re afho n̄tha a t̄ana Veronica sa muanewa wa mvumbode? (2)
- 4.6 Ndeme ya l̄ifurase l̄o swifhadzwaho mafhungo aya no l̄i livhanya na zwo bvelelaho buguni ndi ifhio? (2)
- 4.7 Ndi zwifhio zwe Veronica a ita zwine Ngeletshedzo a mu vhidza n̄owa ya mugoba? (2)
- 4.8 Zwi wanalaho mafhungoni a re afho n̄tha zwi na t̄huthuwedzode kha zwe zwa bvelela nga murahu buguni iyi? Tikedzani. (2)
- 4.9 U ya nga kuhumbulele kwanu ni vhona Ngeletshedzo o thanya? Ni tikedze phindulo yanu nga zwi bvaho buguni. (3)

[17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 35

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA**MBUDZISO 5: *FINDINKODO* – TT Mudau**

Fhindulani mbudziso DZOTHE (Mbudziso pfufhi) kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha dirama ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

MUKALAH:	Minwaha kheyi hu tshi di pfi dzinndu-dzinndu, a huna! Vhathu vha sokou ri fhunga. (<i>U mbo nwa halwa nga khavho.</i>) (<i>Hu dzhena muthannga.</i>)	
MUTHANNGA:	Mukalaha, naa vhone vha muiwe wa Madimokirati?	
MUKALAH:	Evhoo, kha ndi thome ndi wane nndu, ndi hone ndi tshi do dzhoina. Khufha na muholo ndo dzinwa.	5
MUTHANNGA:	Vho bebwa lini?	
MUKALAH:	Nne nzietshikume hafhu dzi tshi wa, ndo vha ndi mutukana a no hama mbudzi.	
MUTHANNGA:	Nzietshikume hafhu dzo wa lini?	10
MUKALAH:	Minwahani yeneila ya kale-kale. Dzone ndo dzi bata, hone na namusi a thi holi.	
MUTHANNGA:	Vha na basa?	
MUKALAH:	Basa ndi nayo.	
MUTHANNGA:	Kha vha nnekedze basa yavho ...	15
MUKALAH:	Ni toda u ita mini nga basa yanga? Khufha ni sa do nkholela. (<i>Mukalaha a mbo bvisa basa a nekedza muthannga.</i>)	
MUTHANNGA:	Minwaha iyi ndi yavho ya vhukuma?	
MUKALAH:	Aridi, huwe o nwalaho ho ngo nwalala zwa thoho yawe? Khamusi na u mmbenga o vha a tshi mmbenga a tshi itela uri ndi si hole.	20
MUTHANNGA:	Vha fanela u dzhoina Madimokirati. Vha fanela u tikedza muvhuso hoyu wavho.	
MUKALAH:	Ndi tikedza muvhuso ngeno na u hola ndi sa holi? Khelo zhazha line nda alamula khalo matsheloni maiwe na maiwe. Nga vhe a si onoyu mutukana wanga a no nthusa nga tshino na tshila ndi musu ndi tshi kha di vhidzwa muno.	25

5.1 Mafhungo e na vhalala a wela kha tshipida tshifhio tsha puloto? (1)

5.2 Bulani zwithu ZWIVHILI zwine mukalaha a khou gungulela zwone. (2)

- 5.3 Zwifhinga zwe mukalaha na muṭhannga vha tshila khazwo zwi a fana? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 5.4 Ndi tshifhio tshi no sumbedza uri mukalaha ndi muthu wa maḍuvha? (2)
- 5.5 Zwine mukalaha a khou amba ndi ngoho kana a si ngoho? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 5.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ṅekedzwaho:
Musi hu tshi pfi 'Aridi, huṅwe o ṅwalaho ha ngo ṅwala zwa ṭhoho yawe!' Zwi amba uri:
- A Ho ṅwaliwa zwa vhukuma.
B A nga vha o sokou humbulela.
C Vho itwa muthu wa kale.
D Mukalaha u takalela zwo ṅwaliwaho. (1)
- 5.7 Nyambedzano ya vhukati ha mukalaha na muṭhannga i a bvelela vhutshiloni? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 5.8 Muhumbulo muhulwane wa ḍirama iyi ndi ufhio? (2)
- 5.9 Zwine dzina ḷa bugu Findinkodo ḷa amba zwi a tshimbilelana na zwo bvelelaho buguni naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 5.10 Arali ho vha hu inwi mukalaha, no vha ni tshi ḍo itani nga nzulele ye na vha ni khou ṭangana nayo? (2)

[18]

NA

MBUDZISO 6: *FINDINKODO* – TT Mudau

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu ḑo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

MUKHOMISHINA:	Vha hashu, ndi dakalofulu u ḑa u ḑivhadza mvelelo dza khetho.	
VHATHU VHOTHE:	Ri vhudze, ri ṱoḑa u ḑivha.	
MUKHOMISHINA:	Mvelelo dzino ḑzi fhaṱa lushaka.	
VHATHU VHOTHE:	Viva, Madimokirati, viva!	5
VHABVUMELI:	Viva!	
MUKHOMISHINA:	Tshete ndi ni nee muvhigo wa mvelelo.	
VHANWE:	Madimokirati! Phambili Madimokirati!	
KUNWE KUGWADA:	De Wit! De Wit! De Wit!	
VHANWE-VHO:	CAP! CAP! CAP!	10
MUTUKANA:	Nkata! Nkata!	
MUKHOMISHINA:	Tshete ndi bule mvelelo dza voutu.	
VHANWE:	Viva, Madimokirati!	
KUNWE KUGWADA:	De Wit! De Wit! De Wit!	
MUTUKANA:	A, vhatu ipfani. Hu pfi De Wit. Naa hu na lihora lo no pfi De Wit?	15
MUKHOMISHINA:	Na ḑo fhumula na pfa mvelelo? (<i>Hu dzhena tshigwada tsha vhaswa vhe kha toyi-toyi.</i>)	
LUIMBO:	Tshona langa, tshoo-na! Tshona malanga, tshona malanga tshona! Tshona malanga, tshoo-na! Tshona malanga, tshona malanga tshona!	20
	Se siso thibana, thibana Ndi bazuka i ḑo ri lwela Se siso thibana, thibana Ndi bazuka i ḑo ri lwela	25
MUTUKANA:	Viva Madimokirati viva!	
VHOTHE:	Viva!	30
MUTUKANA:	Viva, misebezi, viva!	
VHOTHE:	Viva!	
MUKHOMISHINA:	Mvelelo dzi sumbedza uri lihora la ...	
MUNWE:	Fhumula!	
MUNNA:	Vhathu na ḑo fhumula.	35
MUSADZI:	Ri ṱoḑa mishumo, ri ṱoḑa u engedzelwa miholo. Na mvelelo dzi ḑo ri fha mishumo?	
MUKHOMISHINA:	Lihoro lo winaho ndi ...	
VHANWE:	Gaan uit! Gaan uit! (<i>Tshigwada tshi mbo kuvhanganela Mukhomishina katini ha nyimbo dza muzavhalazwo.</i>) (Vha a bva.)	40

- 6.1 Fhethuvhupo ha mafhungo e na vhala ndi ngafhi? (1)
- 6.2 Bulani zwithu ZWIVHILI zwine vhathu vha khou tōda kha mafhungo e na vhala. (2)
- 6.3 Ni tūmanya hani zwiito zwa mafhungo aya na zwi no khou bvelela nāmusi? (2)
- 6.4 Mukhomishina ndi wa luambo lufhio? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 6.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho. Mafhungo e na vhala a wela kha tshipiḁa tshifhio tsha puloto?
- A Mathomele
B Maḥakheni
C Thaṣululo
D Khudano (1)
- 6.6 Masiandaitwa a zwine vhathu vha khou ita mafhungoni aya ndi afhio? (2)
- 6.7 Ndi zwifhio zwi sumbaho uri vhathu vhoṭhe vho ḁaho kha mukhomishina vho vha vho tshuwa? (2)
- 6.8 Zwine zwa khou bvelela kha mafhungo e na vhala zwi a bvelela vhutshiloni? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)
- 6.9 Arali hu inwi mukhomishina no vha ni tshi ḁo ita mini nga nzulele ine na khou tṁangana nayo? (3)

[17]

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 35

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI**ZWA VHUTSHILO – NA Milubi na LL Mafenya**

Fhindulani mbudzo DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganeapfufhi dze na guda.

MBUDZISO 7: 'NI KHOU PFUKA MULAYO' – NA Milubi

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganeapfufhi ye na guda uri ni kone u fhindula mbudzo dzo vhudzishwaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudzo.

TSHIBVELEDZWA TSHA G

A tshi swika munangoni a wana mufumakadzi wa mukhuwa, Janet o mu lindela. Maduka ndi afha a tshi ri arali hu ene o luga kha u diimisela hawe u rumiwa. Janet a mu vhudza uri a dzhene. A vhudzwa zwauri kha di lugisele u deka dafula na Janet.

Maduka a si zwi pfesese uri ene a nga deka hani tafula na 'misisi' ngeno mulayo u 5
sa tendi. Nga murahu ndi fha Janet a tshi talutshedza nga hune a talutshedzisa zwone. Maduka nangoho ndi u deka dafula.

Vho no fhedza ndi fha Maduka a tshi vhidzelwa bvungwi. Henengei ndi he a vho do humbelwa u thusedza kha u ambadza Janet. Maduka a pfa a sa zwi wani uri hani hani 'misisi' a tshi nga mu tulela ngauralo. 10

A divhudza zwauri kha hu kundwe a tshi khou toda u mu farisa nga khole. A tshi kha di kanakana ngauralo, a vhona Janet a tshi sendela a mu fara nga tshanda. A thoma u talutshedza uri ene u funa hani Maduka. A divhika lufuno nga la uri ha athu vhu ya a funa muthu sa zwe a funisa zwone Maduka. A ri ene a tshi sedza Maduka ha vhoni a tshi khou vhona muthu mutswu. Ene a tshi sedza u vhona 15
a tshi vhona muthu ane a mu funa.

- 7.1 Bulani fhethu hune aya mafhungo khou bvelela hone. (1)
- 7.2 U ya nga mafhungo e na vhalo, muhumbulo muhulwane wa Janet wa u vhidza Maduka ndi ufho? (2)
- 7.3 Vhambedzani Maduka na Nomathemba siani la mushumo. (2)
- 7.4 Talutshedzani zwe zwa itea mathomoni a nganeapfufhi iyi no sedza vhudifari ha Janet. (2)
- 7.5 Ndivho khulwane ya nganeapfufhi iyi ndi ifho? (2)

- 7.6 Lifurase lo swifhadzwaho afho mafhungoni li khwathisedza zwifhio malugana na Maduka. (2)
- 7.7 Muane wa mupikisi ndi ane a hanedzana na muane wa dende. Muane wa mupikisi kha nganeapfufhi iyi ndi ...
- A Nomathemba.
B Maduka.
C Janet.
D B na C (1)
- 7.8 Sumbedzani khudano yo vhaho hone vhukati ha Janet na Nomathemba. (2)
- 7.9 Zwo bvelelaho ngei bvungwi vhukati ha Janet na Maduka ni vhona zwi tshi tendisea naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 7.10 Ni vhona tsheo yo dzhiwaho nga Nomathemba ya u vhidza mapholisa yo tea naa? Tikedzani phindulo. (2)
- [18]

NA

MBUDZISO 8: 'LWONE A LWO NGO VHA ITA ZWITUKU' – LL Mafenya

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganeapfufhi ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA H

Phungo ya u gungula ha Vho Tshiovhe yo mbo tanganya heli la Hamutoti. Na musanda yo mbo swika. Musanda u pfa ane a khou ambiwa vha divhadza dzone mmbwa dza mulayo. Zwithu zwa hone a zwo ngo vhuya zwa lengelelwa. Ho mbo vha u farwa ha Vho Khimbisa. Vho Tshiovhe ndi hone vho di itani, hu tshi dobwa avha vhatu na vhone a vho ngo vhuya vha sala. 5

Mafhungo o pfala zwavhudi kotho. Vho Tshiovhe vha amba vha sa mili na mare. Kana zwo itiswa nge vha pfa leneli la uri sa izwi vhone vhe muhwelelwa wa vhubanu vha a divha thanzi ya muvhuso. Muthu wa mu vhona u mu shavhe, ha na zwituku, mubva na mafhungo ndi yone nanga Vho Tshifura vhe vha ri uri bindu la Vho Khimbisa li tshimbile hu si na khakhathi vha tea uri heyi khefi 10 yavho i vuswe luvhambo. Zwino luvhambo lwo pfi lu tea u vuswa nga mituvha ya muthu wa musadzi nahone a vhe musadzi ane a vha na vhubama ha vhudzekani na vhone Vho Khimbisa kana we a vhuya a vha na vhushaka navho ho raloho.

Vho Khimbisa vho ri vho no li sedzesa vha wana uri muthu ane a nga shunwa heyi mishumo ndi Vho Tshavhungwa havha vha hafha Hamutoti. 15

- 8.1 Tsho itaho uri Vho Khimbisa vha farwe nga mapholisa ndi mini? (1)
- 8.2 Ndi ngani hu Vho Tshavhungwa vho teaho nga u shumiwa? (2)
- 8.3 Tsho itisaho uri tshiphiri tshi bvele khagala ndi mini? (2)
- 8.4 Talutshedzani uri mathakheni a bugu iyi ndi ngafhi? (2)
- 8.5 Vho Khimbisa na Vho Tshikalange vha kwamea hani nga mafhungo a u vhulawa ha Vho Tshavhungwa? (2)
- 8.6 Ndeme ya vhamusanda yo vhone hani kha mafhungo aya? (2)
- 8.7 Muane dende ndi ene ane zwiwo zwothe zwa mona nae.
Nangani phindulo yone kha mutevhe wo nekédzaho. Muane dende kha nganeapfufhi iyi ndi ...
- A Vho Tshiovhe.
B Matodzi.
C Vho Khimbisa.
D Vho Tshifura. (1)
- 8.8 Thero ya nganeapfufhi iyi ndi ifhio? (2)
- 8.9 No sedza zwo bvelaho kha nganeapfufhi iyi, ndi ifhio ngeletshedzo ine na nga i nea vhoramabindu? (3)
- [17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI***SHOTHODZO* – TN Pholi na TK Mkansi**

Kha iyi khethekanyo, mbudziso dzi bva kha zwirendo zwi tevhelaho:

- 'Mundende wa vhana' nga TN Pholi
- 'No mmbona' nga TN Pholi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.

MBUDZISO 9

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

MUNDENDE WA VHANA – TN Pholi

- 1 Mudzi wau fhala,
- 2 Vhasoli vhau zwila,
- 3 Tshilidzi na dakalo wo nea,
- 4 A u na tshilidzi, u a thutha.
- 5 He iwe tshelede ya mundende wa vhana!
- 6 U thusa wo fara thamu ngani?
- 7 Vha ngafhi vhomukene vho tika mavu nga khana,
- 8 Vha tshi vha bebe vha sa pfuki gole,
- 9 Mbulaise i no tshidza yeneyi!
- 10 Ndo humbula mundende wa vhana,
- 11 Tshikolo nda litsha tsha bugu,
- 12 Nda phasa tsha niwana tshikolo,
- 13 Ndo fhurwa nga iwe mavhulaise.
- 14 Pfunzo ya bugu kheila,
- 15 Yo shavha ya shavhesa,
- 16 Iwe mundende wo ndendemedza,
- 17 Maño a u a ganedza tshothe.
- 18 Mundende wa vhana wee!
- 19 U mukwengweledzi-muungeledzi,
- 20 Tshelede mudisa zwililo,
- 21 Wo ndzudza fhasi ndo dzudzea sa matari.

- 9.1 Ipfi: 'gole' kha vese 8 li amba mini? (1)
- 9.2 Vhasoli vha mundende ndi vhafhio? (1)
- 9.3 Murendi a tshi ri mavhulaise kha vese ya 13 u khou amba mini? Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 9.4 Mundende wa vhaaluwa wo fhambana hani na mundende wa vhana no sedza kushumisele? (2)

- 9.5 Ndi zwifhio zwine vese ya 8 ya ombedzela zwone? (2)
- 9.6 Murendi u ambani a tshi ri vho tika mavu nga khana kha vese ya 7? (2)
- 9.7 Sumbedzani vhushaka vhu re hone vhukati ha vese 6 na 9. (2)
- 9.8 Muhumbulo muhulwane wa tshitanza tsha 3 ndi ufhio? (2)
- 9.9 Vhudipfi ha murendi ndi vhufhio kha tshirendo itshi? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 9.10 Inwi ni vhona mundende wa vhana wo tea u vha hone? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- [18]

NA

MBUDZISO 10

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzo ḁisendekaho khatsho.

NO MMBONA – TN Pholi

- 1 No mmbona ndi tshi bva,
- 2 No mmbona ndi tshi ḁa,
- 3 Mmboneni ndi tshi ṱuwa,
- 4 Ni takale sa zwe na takala ndi tshi ḁa.
- 5 Tho ngo tou hanganea ndi tshi bva,
- 6 Tshitangadzimeni Robben Island ndo dzula,
- 7 Zwo tou tea, ndo vha ndi songo hanganea,
- 8 Tshitangadzimeni tsha shangoni ndo ṱuwa.
- 9 Thi mutuku, ndi tou sa ḁifhira,
- 10 Tshumisano maṱo o vhoṅa,
- 11 Vhushaka na vhuṱama ro fhaṱa,
- 12 Salani, nnditsheni ndi ye u awela,
- 13 Nnditsheni ndi ye u ḁiawedza.
- 14 Tevhelani he nda kanda,
- 15 Mbofholowo nga vhuṱungu ndo ni fha,
- 16 Afrika Tshipembe, Afrika loṱhe,
- 17 Afrika Tshipembe, Afrika noṱhe,
- 18 Afrika Tshipembe, Afrika hoṱhe,
- 19 Mbofholowo ndo lwela, ndo ni fha.
- 20 He nda kanda ni tevhele,
- 21 He nda khakha ni hume.
- 22 Fhaṱani nga zwaṅu na zwanga,
- 23 Ndi Rolihlahla, ndo ni shasha,
- 24 Nga Maḁi a Madiba nṅe,
- 25 Rothodzwani, rotholelwani.

- 10.1 Topolani ipfi li no amba u tokomelwa afha tshirendoni. (1)
- 10.2 Murendiwa ngae o vhone a tshi bva ngafhi? (1)
- 10.3 Tshirendo itshi tshi khou amba nga ha nnyi? (1)
- 10.4 Ipfi 'kanda' li ambani afho he la shuma hone? (2)
- 10.5 Talutshedzani vese 21 kha tshitanza tsha 5. (2)
- 10.6 Kha tshitanza tsha 4 vese 16 na 17 murendi o dovholola maipfi. Inwi sumbedzani uri o zwi itela mini? (2)
- 10.7 Bviselani khagala phambano ya vese 16 na vese 17 kha tshitanza 4. (2)
- 10.8 Mutevhetsindo wa tshirendo itshi ndi ufhi? Tikedzani phindulo ya. (2)
- 10.9 Ndi zwifhio zwine na guda kha tshirendo itshi? (2)
- 10.10 Ndi ngeletshedzo ifhio ine na nga nea vharangaphanda vha maduvhano? (2)
- [17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 35
MARAGAGUTE: 70